

Miljø-, energi- og klimapolitiske holdninger gennem 40 år

Temanummer: Klimakrisen – de næste skridt

Artiklen, der gennemgår data fra de sidste 40 år, viser, at de miljøpolitiske holdninger ikke entydigt er gået mod stærkere miljøbevidsthed, og at de svinger med bl.a. de økonomiske konjunkturer. I 2019 er opbakningen til prioritering af miljø- og klimahensyn høj – men ikke højere end tidligere. Opbakningen til miljø var lav i 2011, hvor Danmark var hårdt ramt af den økonomiske krise. Opbakningen var også lav i 2001, muligvis som følge af, at vælgerne da havde fået nok af miljøinvesteringer og grønne afgifter. I andre lande faldt opbakningen også omkring dette tidspunkt, formentlig mere som følge af højre-mobilisering rettet mod regulering generelt, herunder miljøregulering.

Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke i Danmark er store forskelle mellem arbejdere og funktionærer, eller mellem offentligt og privat ansatte. En plausibel forklaring er, at centrum-venstre-partierne var hurtige til at gribe miljødagsordenen og formulere den mere som et spørgsmål om bæredygtig vækst end et spørgsmål om nulvækst.

For 40 år siden var prioritering af miljøet især et krav fra unge. Nu – og i takt med at disse vælgere er blevet ældre – er generationsforskellene blevet ganske små. Men i 2019 er der genopstået nogle nye interessante generationsforskelle omkring klimaspørgsmålet. Unge er langt mere optimistiske omkring, at det betyder noget, at Danmark gør noget på klimaet, de afviser påstande om "klimahysteri" og accepterer i højere grad f.eks. afgift på oksekød.

1. Indledning

Hvor "grønne" er danskerne? Er de blevet stadig mere "grønne" frem til 2019-valget? Er klima et emne, der mobiliserer de unge? Hvilke forskelle er der mellem mænd og kvinder, mellem socialgrupper og mellem offentligt og privat ansatte? Denne artikel beskriver danskernes holdninger gennem 40 år. Vore indikatorer til det historiske handler primært om "miljø". Men det var samlebegreb, indtil klima fik selvstændig overskrift, og holdningerne er højt korrelerede (jf. også Dunlap 2008).

Der er mange teoretiske perspektiver på miljø- og klimapolitiske holdninger – hvor skal man lede efter forklaringer på udviklingen, og hvad kan forklare sociale forskelle? Her skal kun diskuteres nogle få. Nogle ser miljøpolitikken som værdikamp. Det gælder Ingleharts (1971) forståelse af "post-materielle" værdiforandringer. Teorien er, at generationer (og samfundsgrupper), der vokser op i en situation, hvor de basale behov er tilfredsstillet, orienterer sig mod behov, der ligger højere i behovshierarkiet, herunder miljøhensyn. Herudfra kan der forventes generationsforskelle og stigende miljøbevidsthed over tid, evt. modificeret af økonomiske kriser. Og der forventes lavere prioritering af miljøet hos svage samfundsgrupper.

**JØRGEN GOUL
ANDERSEN**

Professor, Institut for
Politik og Samfund,
Aalborg Universitet

Ud fra et *interesseperspektiv* vil man hæfte sig ved, at arbejdere har jobs i klemme og mindre overskud at give af – med den tilføjelse, at selvstændige kan være ekstra klemt – og privat ansatte er mere udsatte end offentligt ansatte. Mht. udviklingen vil også interesseperspektivet forudsige tilbageslag under økonomisk krise – men pga. kortsigtede prioriteringer, ikke opvækst og værdier.

Begge perspektiver ignorerer dog politiske aktører og politisk mobilisering. Det ville et tredje perspektiv sætte i centrum: Partier og bevægelser kan *mobilisere* – både for og imod miljøhensyn. Partier kan være hurtige eller træge til at omstille sig. Og partier kan forbinde interesser på nye måder. ”Bæredygtig vækst” sigter mod at ophæve modsætningen mellem vækst og miljø (Stockdale, 1989) – og kan fx give en mere miljøbevidst arbejderklasse. Partier vil kæmpe om at ”erobre” og definere miljødagsordenen; som det vil fremgå, er det en vigtig pointe for at forstå den danske udvikling.

Endelig ville et fjerde og sidste perspektiv lægge vægten på *begivenheder*, borgerne har været vidne til. Det kan være særligt betydningsfulde katastrofer, aktioner eller debatter. Og mindre synligt kan det være en institutionalisering, der bringer miljøet højere på den politiske dagsorden. Derfor er det nyttigt at begynde med en kort oversigt over politik-udviklingen, set ud fra et vælgerperspektiv.

Miljøpolitik var et af de nye politikområder, der opstod – ledsaget af stor mobilisering blandt unge – omkring 1970. I 1972 holdt FN en stor miljøkonference. Samme år udgav Rom-klubben den skelsættende bog *Limits to Growth* (Meadows et al., 1972). Greenpeace, dannet i 1971, havde allerede medieopmærksomhed med spektakulære aktioner. Danmark var tidligt ude. I 1969 stiftedes NOAH, hvis bog *Nogle oplysninger om den jord, vi sammen lever på* (NOAH, 1970) nærmest blev en dansk *Limits to Growth*. Og politikken blev institutionaliseret i 1971 med dannelsen af verdens første miljøministerium – Ministeriet for Forureningsbekæmpelse med Jens Kampmann som minister.

Straks efter fik miljødiskussionen en stærk drejning over mod energipolitikken. Energibesparelser blev en folkesag i kølvandet på oliekrisen i 1973. OOA (Organisationen til Oplysning om Atomkraft) blev dannet i 1974 og fik udbredt sine anti-atomkraft-mærkater i hele verden. I 1975 dannedes OVE (Organisationen for Vedvarende Energi), og samme år gik Tvind i gang med at opføre en vindmølle, der gav inspiration til skabelsen af en dansk vindmølleindustri. Siden har Danmark været et førende land mht. vedvarende energi og energibesparende teknologier. I 1994 skiftede Miljøministeriet navn til Miljø- og Energiministeriet.

Klimadebatten kom mere udefra. I 1988 oprettedes FN's Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) for at overvåge klimaudviklingen. I 1992 vedtog man i Rio FN's Klimakonvention, United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), der siden 1994 har afholdt årlige møder – COP (Conference of the Parties). Et af dem var COP-15, det 15.

klimatopmøde i 2009 i København. I den såkaldte Kyoto-protokol fra 1997 havde landene forpligtet sig til at reducere udledningen af drivhusgasser. Men målene var beskedne, USA havde trukket sig, og lande som Kina og Indien var undtaget. Sigtet var at nå videre ved COP-15. Forventningerne i den danske offentlighed var høje, men mødet sluttede med en hensigtserklæring; først ved COP-21 i Paris 2015 fik man vedtaget skrappe forpligtelser.

Af andre vigtige begivenheder bør nævnes et berømt indslag i TV-avisen om døde hummere fisket i Kattegat i 1986. Det satte fokus på iltsvind og førte til den første vandmiljøplan. Planen blev til i et hektisk forløb under intens mediedækning – delvist orkestreret af Danmarks Naturfredningsforening, der havde transformeret sig fra en elitær forening til en græsrodspræget organisation med en bred miljødagsorden, mediefokus og meget høje medlemstal.

Med Svend Auken som højprofileret miljø- og energiminister (1993-2001) førte regeringen en offensiv politik for bæredygtig vækst – men der kom også høje grønne afgifter.

I 1998 vakte Bjørn Lomborg opmærksomhed med fire kronikker i Politiken, der problematiserede miljø- og klimapolitiske antagelser og blev forløber for bestselleren *The Sceptical Environmentalist* (2001), der bragte Lomborg på TIME's top-100 liste over de mest indflydelsesrige i verden. Kronikkerne udløste en omfattende dansk debat, der havde potentiale til at flytte vælgerholdninger.

Fogh Rasmussen startede statsministergerningen som miljøskeptiker og udnævnte Lomborg til leder af et nyoprettet Institut for Miljøvurdering, Men Fogh kom snart på andre tanker. I 2004 blev Connie Hedegaard udpeget til miljøminister (2007 klimaminister), og i 2008 sprang statsministeren ud som ivrig fortaler for en grøn politik. Denne bølge kulminerede med COP 15-mødet december 2009, hvorefter finanskrisen satte miljøpolitikken i skyggen. Thorning-regeringen lavede bl.a. en ambitiøs energi-aftale, men uden den store genlyd i offentligheden. Ved 2015-valget blev Venstre trængt i landdistrikterne, og partiet strakte sig vidt for at opnå forståelse i landbruget. Så vidt, at De Konservative i 2016 forlangte ministerens afgang, og regeringen fremstod generelt med en lidet grøn profil. Det var baggrunden, da Danmark i 2018 blev ramt af den internationale klimamobilisering. Vælgerinteressen eksploderede op til EP-valget, og Folketingsvalget 2019 er ofte udlagt som et klimavalg. Det er nok en overdrivelse, men mobiliseringen var stor. Bevægelsen hertil har dog været ujævn.

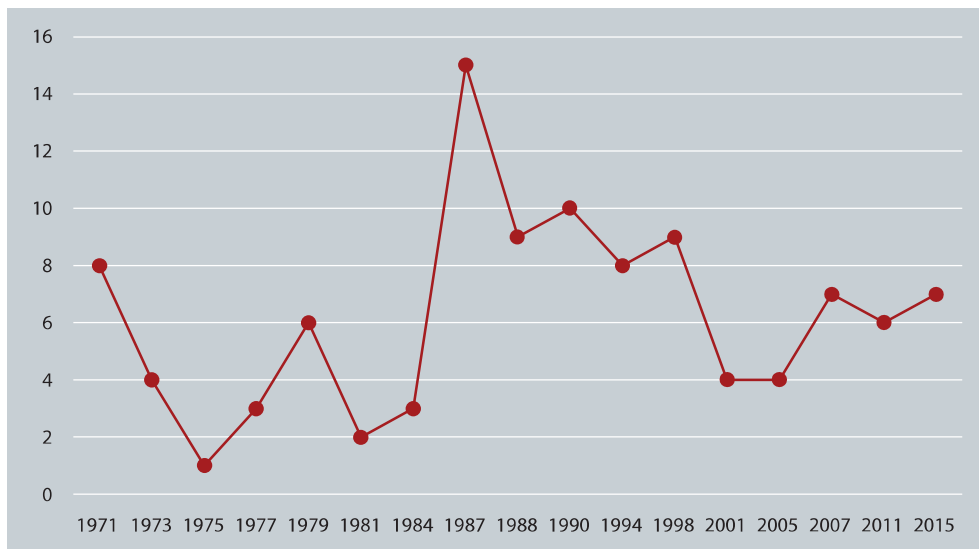
2. Miljøpolitikens op- og nedture blandt vælgerne

2.1. Vælgerens dagsorden og interesseområder

Danskerne miljøbevidsthed er ikke ny, og 2019 når næppe tidligere højder. I 1980'erne var det ukontroversielt at opfatte miljøbevidsthed som et definerende træk ved dansk kultur – Danmark lå stabilt i top i internationale surveys (Goul Andersen, 1991). Miljøpolitikken var også på vælgerens dagsorden i den første valgundersøgelse fra 1971: 8 pct. af svarene på, hvad der var det vigtigste problem, gik på miljøet. Det var flere end i 2015, jf. figur 1.

Krise og arbejdsløshed sendte miljøpolitikken til bunds i 1975 og i 1981. Til gengæld kom toppunktet i 1987 efter vedtagelsen af vandmiljøplanen. Miljøet forblev højt på dagsordenen i 1990'erne, hvorefter der atter kom et dyk i 2001-05. 2019-tallene foreligger endnu ikke, så vi må nøjes med at konstatere, at kurven viser store op- og nedture over de sidste 40 år.

Figur 1. Miljø (incl. energi og klima) på vælgerens politiske dagsorden, 1971-2015. Pct. af afgivne svar, der angiver miljø som det vigtigste problem.

Spm: "Så vil jeg gerne spørge Dem, hvilke problemer, De mener, er de vigtigste i dag, som politikerne skulle tage sig af?" (moderniseret i seneste)
 Kilde: Valgprojektet 1971-2015 (2005 og 2007 dog AIM-målinger lige før valget for Mandag Morgen og forf.). Cit.fra Hansen & Stubager (2017:25).

Nu kunne nedprioritering jo være udtryk for, at politikerne har *handlet* – det er de uløste problemer, vælgerne har på dagsordenen. Men *interessen* er også dalet. Målt på andel "meget interesseret" lå energi- og miljøpolitik i 1979 som nummer 1 og 2 ud af 20 politikemner med hhv. 41 og 38 pct. Målt på summen af "meget" og "noget" interesseret var miljø- og energipolitik hhv. nummer 1 og 3. I 2015 var de nede på 10.-11.pladsen (efter alle velfærdspolitikkerne, økonomisk politik, indvandring mm.). Andelen "meget interesseret" var dalet til hhv. 16 og 21 pct.¹

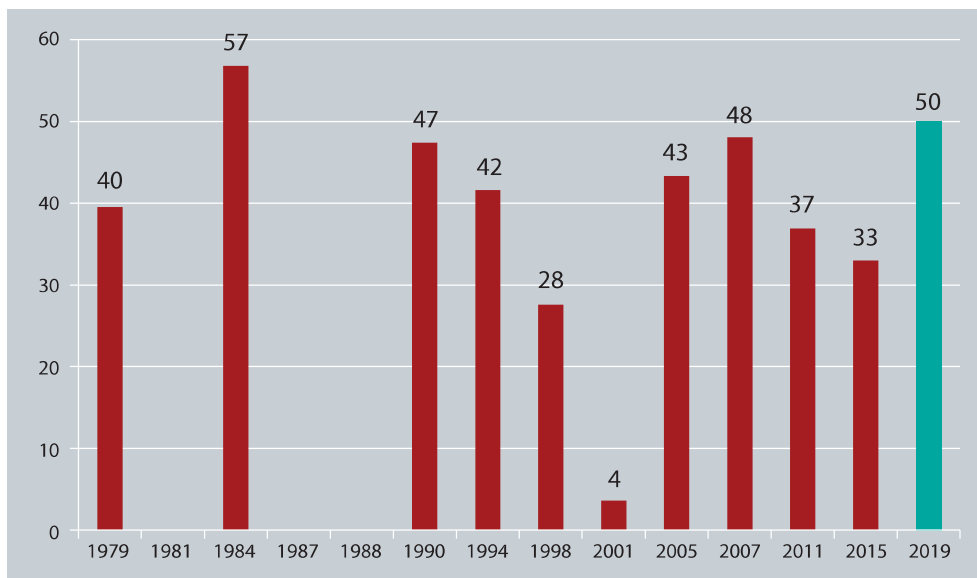
2.2. Flere penge til miljøproblemer?

Analysen af holdningsudviklingen er bygget op om tre gennemgående spørgsmål – to fra ca. 1980 og det sidste fra 1990. Vi har spurgt om udgifter, om afvejning mellem vækst og miljø, og om hensynet til erhvervslivets konkurrenceevne. Der sammenlignes nedenfor også med internationale tidsserier, især for at se, om udsvingene afspejler internationale bølger.

Første indikator er spørgsmålet om, hvor mange penge det offentlige skal bruge på miljøproblemerne, jf. figur 2. Det viser sig, at spendérvilligheden toppede i 1985 – året før døde hummere startede beslutningsprocessen om Vandmiljøplanen.

Fra 1994 til 2001 faldt betalingsviljen markant. Andelen, der ville bruge flere penge, var 60 pct. i 1985, 42 pct. i 1994, og kun 21 pct. i 2001. Næsten lige så mange ville spare. Der kan være mange forklaringer. En mulighed kunne være den økonomiske recession, men det strider mod, at der allerede var fald i 1998, hvor økonomien var overophedet. Alternativt kan det være, vælgerne var trætte af 1990'ernes grønne afgifter. En tredje mulighed kunne være en "Lomborg-effekt", jf. afsnit 2.5.

Figur 2. Syn på udgifter til miljøproblemer, 1979-2019. Opinionsbalance for højere udgifter. Procentpoint.

Procentandel, der mener, der bruges "for få penge", minus andel "for mange penge".

Kilde: Hvor intet andet er anført, er data fra Valgprojektets valgundersøgelser. 1979-tallene er fra "Forenings- og samfundslivet i Danmark", gennemført foråret 1979, dvs. før valget. 1984-målingen er fra aug./sep. 1985 (Gallup/besøg; projekt Klassestruktur, klassebevidsthed og sociale modsætninger; tilrettelagt mhp. at komplettere valgprojektet). 2019-tallene er fra Aalborg Universitets undersøgelse af valget (YouGov;panel).

Samtidige målinger fra Valgprojektet og AAU/ YouGov i 2011 og 2015 tyder på en strukturel forskel i svarfordelingen. Derfor er opinionsbalancen for 2019 (+35) opjusteret med +15 for at få sammenlignelighed i tidsserien.

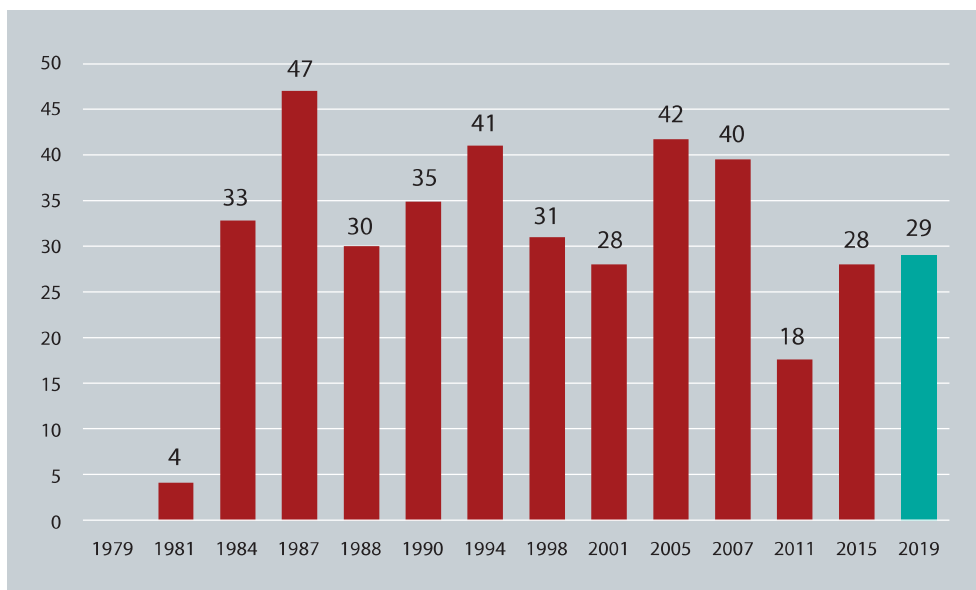
Måske var det fornemmelse af miljøpolitisk tilbageslag, der efter 2001-valget fik Fogh Rasmussen til at lægge markant ud på miljøområdet – symbolsk med ansættelse af Bjørn Lomborg som direktør for Institut for Miljøvurdering, materielt med store besparelser, der i 2003 fik Miljøstyrelsens direktør Steen Gade til at opsigte sin stilling. Men tilbageslaget blev kort. En undersøgelse fra oktober 2003 viste, at holdningerne var på vej tilbage (opinionsbalance: +33).² I 2005 var holdningerne tilbage på 1994-niveau, og i 2007 var ønsket om at bruge flere penge det højeste siden 1984. Derfor var nok en effekt af vælgerholdningerne, at VK-regeringen begyndte at reparere på sit image med udnævnelsen af Connie Hedegaard som miljøminister i 2004. Hun fik større råderum efter 2005-valget, og i 2008 sprang Fogh Rasmussen ud på Venstres landsmøde med grøn pep-talk og indirekte beklagelse af regeringens første år. Herefter kom der ekstra mediefokus på klimapolitikken op til COP-15-klimatopmødet i København i 2009. Men i 2011 var der fald i vælgernes betalingsvilje – pga. finanskrisen, måske påvirket af det skuffende COP-15-møde. I hvert fald var opinionsbalancen faldet 11 procentpoint. Hvis vi kalibrerer YouGov-tallene ud fra den kendte afvigelse mellem YouGov og Valgprojektet i 2011 og 2015 (se tekst under figur 2), får vi i 2019 en stigning til ca. samme niveau som i 2007. Men heller ikke mere.

I 2019 er der også et spørgsmål om udgifter til afhjælpning af klimaproblemer. Svarfordelingen er næsten den samme som på miljø: 9,5 pct. synes, der bruges for mange penge, 40,5 pct. for lidt. Det giver en opinionsbalance (ikke justeret) på +31, mod +35 for miljø. Det er højt – men ikke overvældende. Den indbyrdes korrelation mellem spørgsmålene er i øvrigt så høj som $r = .78$.

2.3. Miljø frem for økonomisk vækst

Selvom Danmark er mønstereksempel på ”bæredygtig vækst”, er der også dilemmaer mellem miljø og vækst. Det andet gennemgående holdningsspørgsmål går netop på denne afvejning. Denne indikator viser endnu større stigning i miljøbevidstheden frem til 1987, jf. figur 3. I 1981 ville næsten halvdelen prioritere vækst frem for miljø. Fra 1981 til 1987 steg andelen af ”helt uenige” fra 22 pct. til 51 pct. Det var dog også de konjunkturmæssige yderpunkter. Svarene er meget konjunkturfølsomme: Også på vækst/ miljø spørgsmålet finder vi fald i 2001. Herefter går det atter frem i 00’erne, men i 2011 sker der et voldsomt fald, så prioritering af miljøet er den laveste siden 1981. Faldet er mere udtalt end på spørgsmålet om udgifter. Det kan næsten kun tilskrives finanskrisens historiske fald i BNP.

Figur 3. Modvilje mod at lade væksthensyn gå forud for miljøet. Opinionsbalancer. Pct.point.

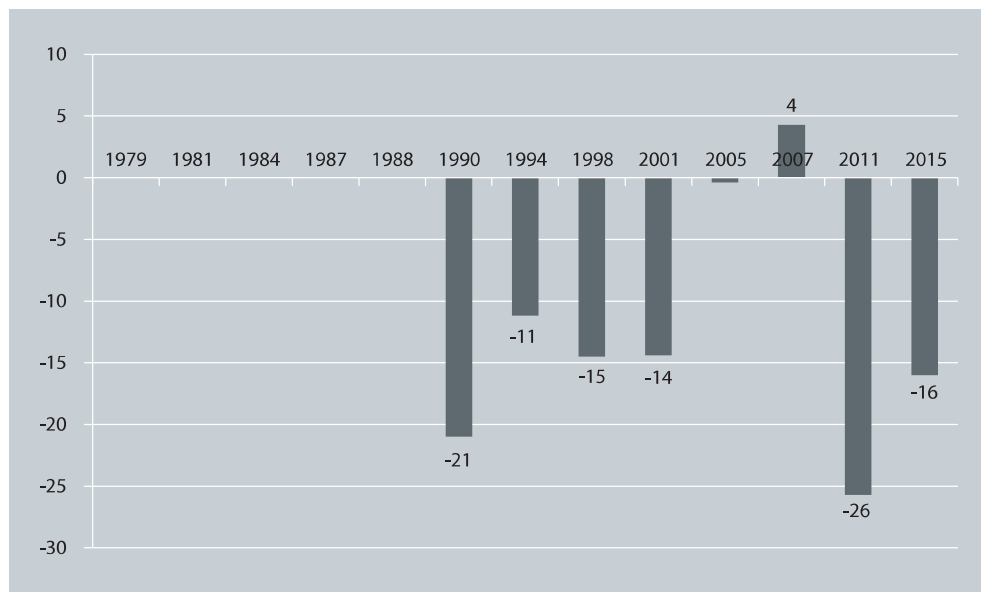
Spm. "Den økonomiske vækst bør sikres gennem en udbygning af industrien, også selv om det kommer i strid med miljøinteresser" (pct. uenig minus pct. enig). 2019 er kalibreret til Valgprojektets målinger ud fra resultatet af parallelle målinger i 2011 og 2015 (med plus 7 procentpoint). Kilde se figur 2.

2.4. Hensynet til erhvervslivet og konkurrenceevnen

Bekæmpelse af miljøproblemer er et godt formål, så man skal ikke lade sig forblænde af de høje befolkningsandele, der vil bruge flere penge eller prioritere miljø frem for vækst. Udsvingene over tid kan der ikke tvivles på, men niveauerne skal ikke tolkes bogstaveligt. Miljøhensyn er ikke omkostningsfri. Godt nok er formuleringen om "flere penge" (se figur 2) en omkostning – men ikke så konkret som højere skat. Vækst (se figur 3) er også en omkostning, men ikke så skrap som erhvervslivets konkurrenceevne. Derfor blev den sidstnævnte afvejning tilføjet i Valgundersøgelserne fra 1990. Og her er der i næsten alle målinger en overvægt, der mener, hensynet til erhvervslivet skal veje *tungest*, jf. figur 4.

Også her er der ændringer over tid. Under det økonomiske boom 2005-2007 var der akkurat en overvægt, der ville give miljøet førsteprioritet. Der er ikke noget dyk i denne tidsserie i 2001. Til gengæld finder vi i 2011 det største flertal nogen sinde, der vil prioritere hensynet til erhvervslivet – 54 pct. mod 28 pct., dvs. en opinionsbalance på -26.

Figur 4. Modvilje mod at lade hensyn til erhvervslivet gå forud for miljøet. Opinionsbølger. Procentpoint.

Spm.1990-1998: "Indsatsen for at forbedre miljøet må ikke gå så vidt, at den skader erhvervslivets konkurrenceevne over for udlandet". Fra 2001 kun "... skader erhvervslivet"..

2.5. Hvorfor backlash i 2001 – en international sammenligning

Som vist var der 40 års bundrekord i betalingsviljen til miljøet i 2001. Hvad kan forklare dette backlash? Var S-R regeringen gået for vidt? Var det en "Lomborg-effekt"? Skyldtes det økonomisk recession – eller andre udefra kommende faktorer? Vi kan komme svaret lidt nærmere ved at se på de målinger, der 1993, 2000 og 2010 blev gennemført af ISSP (International Social Survey Programme). Danmark kom først med i 1997, men det interessante er, om man også i udlandet finder et dyk i betalingsviljen i 1990'erne. ISSP har et spørgsmål, der lyder: "How willing would you be to pay much higher taxes in order to protect the environment?". Det er skrapere end det danske, men bør vise de samme udsving.

For det første skal det bemærkes, at Danmark ligger højt. I 2000 var danske holdninger i bund, men kun i 8 ud af 24 deltagende lande var betalingsviljen større end i Danmark. I 2010 var der kun ét af 30 lande (Sydkorea), hvor betalingsviljen var større end i Danmark.

Men det vigtigste er udviklingen over tid. Den er *parallel* med den danske. Fra 1993 til 2000 blev betalingsviljen mindre i 13 ud af 14 lande, der deltog i begge ISSP-undersøgelser. Det *kan* afspejle, at konjunkturerne var ved at vende, men skyldes nok mere 1990'ernes internationale modoffensiv af miljøskepsis, anført af Reagan-administrationen og konservative tænketanke i USA (Jacques, Dunlap & Freeman, 2008).

Lomborg kan ses som del af denne bevægelse. I hvert fald var den faldende betalingsvilje i 2001 – hvor verden ikke havde hørt om Lomborg – en in-

ternational trend. Og i Danmark startede faldet inden Lomborgs kronikker. Til gengæld *kan* der være en dansk komponent, fordi dykket i betalingsviljen synes ekstra stort – mens der kun var små/ingen ændringer på spørgsmålene om vækst og konkurrenceevne. Det kan tale for ”mæthedshypotesen” – fx mht. grønne afgifter.

2.6. Sammenfatning

Selv om det nok er en udbredt opfattelse, at vi er blevet stadig mere miljøbevidste, viser tallene, at det er gået op og ned, og efter alt at dømme har miljøbevidstheden før været højere end nu. Holdningerne er konjunkturfølsomme. Når økonomien strammer til, kommer miljøet mere i anden række. Det gælder især afvejningen mellem miljø og vækst og endnu mere hensynet til erhvervslivets konkurrenceevne, hvor vi i 2011 fandt den laveste prioritering af miljøet, der er målt. Netop erhvervslivets konkurrenceevne er det stærkeste mod-hensyn blandt vælgere.

3. Sociale forskelle

Er der forskelle mellem mænds og kvinders miljøholdninger, finder vi generationsforskelle, og skaber miljø- og klimapolitikken skel mellem traditionelle arbejdere og nye lønmodtagergrupper?

Fra ungdoms-issue til generationsfællesskab?

Miljøbevidstheden var en del af den mobilisering af unge, der forbindes med 1968, men mest fandt sted i 1970'erne (Svensson & Togeby, 1986). Det ses tydeligt i holdning til miljøudgifter i den første undersøgelse fra 1979. Her var der en kæmpe alderseffekt, fra en opinionsbalance på +65 blandt 18-24-årige til +15 i aldersgruppen 60-70 år. Herunder et stort fald fra de 30-34-årige til de 35-39-årige. I 2007 var aldersforskellene næsten elimineret op til 60 år. Herefter faldt opinionsbalancen til +42 i aldersgruppen 60-70 og +32 i aldersgruppen 71 år+. Aldersgrupperne under 30-35 år i 1979 var groft sagt dem, der var under 60 i 2007, så generationseffekten bestod. Men de ældste, miljøskeptiske generationer i 1979 var væk, så den samlede aldersspredning var mindre. I 2019 er kernen af 1968-generationen mellem 60 og 70 år. De er ret ”grønne” – og forskellen mellem de 18-24-årige og 60-70-årige er skrumpet fra 50 procentpoint i 1979 til 9 procentpoint i 2019.

Tabel 1. Sociale forskelle i synet på miljøudgifterne, 1979-2019. Opinionsbalancer: Bruge flere penge minus bruge færre. Procentpoint.

	1979	1994	2007	2015	2019
18-19 år	71	73	69	37	56
20-24 år	62	55	63	46	45
18-24 år	65	59	66	44	49
25-29 år	54	58	60	49	37
30-34 år	52	58	55	50	34
35-39 år	40	57			
40-49 år	36	44	47	29	29
50-59 år	26	31	48	29	33
60-70 år	15	16	38	24	40
71 år +	.	23	34	26	24
18-24 årige minus 60-70 årige	50	43	28	20	9
Mænd	39	40	46	31	32
Kvinder	40	43	52	39	38
Ufaglært arbejder	34	44	45	36	36
Faglært arbejder	52	51	51	30	28
Lavere funktionær	51	53	49	33	33
Højere funktionær	50	49	52	36	38
Selvstændig	12	20	35	27	25
Off. ansat	49	54	56	38	37
Privat ansat lønm.	43	46	49	30	32

Anm. Tallene for 2019 er antagelig lidt underdrevne, men ikke kalibreret, da fokus er på gruppeforskelle (se nærmere i tekst til figur 2) Af pladshensyn er N ikke anført. Kan skønnes ud fra tabel 3.

Små kønsforskelle

Der er også foretaget en opdeling på køn, men miljøpolitikken er ikke et emne, der deler mænd og kvinder i ret stor grad (atomkraft var en markant undtagelse, men det hører fortiden til). Kønsforskellen er ofte statistisk usikker, men meget stabilt beskeden.

Samme mønstre mht. køn og alder gentager sig for de to andre tidsserie-spørgsmål. Men som vist i afsnit 5, er der nuancer ved 2019-valget, der alligevel kan antyde en mobilisering af de unge.

Klasse og sektor

Modsat forventningen ud fra en "postmaterialisme"-tankegang er der kun små holdningsforskelle mellem lønmodtagergrupperne i Danmark (opdelt i ufaglært/faglært arbejder og lavere/højere funktionær). De ufaglærte var mindre betalingsvillige i 1979 – og i dag skiller de faglærte sig ud på alle indikatorer. Men forskellene er små. Selvstændige adskiller sig mere, men denne forskel

mindskes også – nok fordi landmændene næsten er væk. Ud fra et interesseperspektiv skulle man forvente skel mellem offentligt og privat ansatte; det er der også, men forskellen er ubetydelig.

At man har undgået et holdningsskel mellem arbejdere og ny middelklasse i Danmark, skal nok tilskrives den måde, partierne håndterede miljøspørgsmålet på, da emnet dukkede op på den politiske dagsorden. Det beskrives i næste afsnit.

4. Partipolitiske profiler og skel

Miljøpolitikken gav i mange lande en anden opdeling af vælgerne end traditionel fordelingspolitik. Men partier er ikke passive ofre for nye konfliktspørgsmål. I Danmark ”erobrede” venstresiden miljødagsordenen (Goul Andersen, 1990). Socialdemokratiet var med på miljødagsordenen fra starten, partiet opgav atomkraft i 1980’erne, og Svend Auken udviklede som miljøminister strategier for bæredygtig vækst, næsten inden begrebet opstod. På venstrefløjens var VS (Venstresocialisterne) grønt fra fødslen i 1967, og i 1989 sluttede VS og andre småpartier sig sammen til ”Enhedslisten – de rød-grønne”. SF blev et grønt parti efter et opgør i 1970’erne. Også De Radikale orienterede sig mod miljøet, og for udbryderpartiet Alternativet blev det et kernepunkt. Til gengæld blev der ikke plads til et grønt parti, som man har set det i mange lande. De Konservative og Venstre var mere fodslæbende – begge dog med undtagelser, og med konservative tilløb til at profilere sig på miljøet.³

Historisk har det placeret den miljøpolitiske skillelinje i Danmark tæt op ad den klassiske venstre-højre akse. Eneste afvigelse er, at radikale vælgere efter 1985 er lidt ”grønnere” end socialdemokratiske (mht. selvplacering er de på linje) – i 2019 meget ”grønnere”. Der er en stabil forskel mellem socialdemokrater og VK-vælgere – i 2019 med DF-vælgere klart længere ude (dog overgået af Nye Borgerlige og Stram Kurs).

Tabel 2. Opinionsbalancer for højere udgifter til miljø, efter parti. 1979-2007.

	1979 ¹⁾	1985	1990	1994	1998	2001	2007	2011V ⁴⁾	2011Y ⁴⁾	2019Y ⁴⁾	2019Y klima
Enhedslisten ²⁾	86	96	94	70	83	71	88	71	59	67	61
SF	78	84	80	74	70	39	75	61	41	62	56
Socialdemokraterne	44	59	54	49	42	18	61	53	30	44	39
Radikale Venstre	35	67	66	50	52	27	65	58	39	62	58
Konservative	26	47	38	38	11	-20	35	(32)	11	24	22
Venstre	14	31	13	23	3	-14	25	18	4	16	17
Fremskr.p./Dansk Fp ³⁾	9	44	31	14	0	-14	26	20	1	5	2

1) Partipræference på interviewtidspunktet, kort før 1979-valget.

2) Til og med 1990: VS, DKP, SAP sammenlagt.

3) Dansk Folkeparti fra og med 1998

4) 2011-Valgprojektets spm. er kun stillet til ca. 1000 resp. Derfor er også anført AAU/YouGov valgundersøgelse (2011Y, N>6000), der også er fuldt sammenlignelige med 2019. Yderste søjle angiver tilsvarende tal for klima 2019.

Det lader ikke til, at Venstres vælgere har fulgt Venstres udmeldinger i 2001 og senere. Som det fremgår af Tabel 2, sker der i 2001 et fald for Venstres vælgere, men faldet er parallelt for alle partier. Måske var nedturen i de konservatives tilslutning til højere udgifter marginalt større end i andre partier 2001, og det gælder også den modsatte bevægelse frem til 2007. Men det er det nærmeste, vi kommer ”partistyret opinion”, og forskellene mellem partiernes udsving er statistisk usikre.

Partiernes image og issue ejerskab

Miljø ligger på grænsen mellem et *valence* issue og et *positions* issue. Nogle gange er der så stor konflikt om midler og hensyn, at det bliver et konfliktspørgsmål som alle andre. Andre gange er det som med arbejdsløshed: Alle er enige om målet (*valence* issue) – men hvem kan gøre noget ved det?

Som sagt erobrede centrum-venstre tidligt ejerskab til miljøpolitikken. På den baggrund kan det ikke undre, at Socialdemokratiet har et bedre image end de borgerlige mht. at sikre miljøet, jf. tabel 3 – i de fleste målinger stærkere end på noget andet politikområde.

Tabel 3. Kompetencevurderinger: Hvem er bedst til at sikre miljøet?

	SD reg.	Ingen forskel, ved ikke	Borgl. reg.	PDI SD-Borgl.	(N)
1994	54	38	12	42	2021
1998	59	31	10	49	2001
2001	61	23	16	45	2026
2005	60	23	17	42	2264
2007	51	30	19	33	4018
2011	63	24	13	51	940
2015	58	32	10	48	1022
2011 YouGov, ukorrigeret	52,1	33,8	14,1	38	6028
2019 YouGov, ukorrigeret	41,7	46,9	11,4	30	5792
2019 do. klima	43,0	44,2	12,8	31	5792

Anm. YouGov 2011 omfatter kun 18-69-årige.

Spm. ”Jeg vil nu læse en række problemer op for dig, og jeg vil gerne høre, hvem du mener, er bedst til at løse problemet; en socialdemokratisk ledet regering, eller en borgerlig regering? (...) – Til at sikre miljøet.”

Tallene er meget stabile. Fogh Rasmussens miljøskepsis fra 2001 kan ikke aflæses – men det borgerlige miljø-image kunne dårligt blive værre. Connie Hedegaard som miljøminister kan med god vilje aflæses i 2007, hvor Social-

demokratiets ”føring” faldt til 33 procentpoint. Men efter COP-15-skuffelse, Hedegaards afgang og finanskrisen var Socialdemokratiets ”ejerskab” til miljøet i 2011 i top. Det var dog et tvivlsomt aktiv, for erhvervslivets konkurrenceevne havde som nævnt højere prioritet.

I 2019 kom klima-temaet som en gave fra himlen til rød blok. Men næsten alle partier fik sig i hast omstillet til den nye klimadagsorden, og Socialdemokratiet var måske bekymret for, om emnet kunne frastøde det segment, partiet håbede at vinde tilbage fra DF og V. I hvert fald forekom kampagnen halvhjertet, og øjensynligt blev Socialdemokratiets ejerskab lidt svækket.⁴

5. Lidt om 2019-valget

Det sidste kan måske bidrage til at forklare, at vælgertilstrømningen til rød blok i 2019 øjensynligt var mere bestemt af opfattelser og holdninger til velværd end til klima og miljø (Goul Andersen & Albrekt Larsen 2020).

På basis af de lange tidsserier måtte det også konkluderes, at de unge ikke er væsentligt mere miljøbevidste end de ældre i 2019, og at der kun er små kønsforskelle. Men der er *nuancer*.

På spørgsmålet om, hvor stor betydning 15 politik-områder havde for deres partivalg (ikke vist) kom klima- og miljøpolitik kun ind på en 4. og 9. plads, målt på ”stor betydning”. Men blandt 18-29-årige kom de to emner ind på en 1. og 4. plads.

Dernæst er der ret markante alders- og kønsforskelle på nogle uddybende spørgsmål om miljø- og klimaproblemer i 2019. Det gælder udsagnene ”Lige-gyldigt hvad vi gør for klimaet i Danmark, så betyder det ikke noget i det store billede” og ”Klimahysteriet er gået over gevind”, jf. Tabel 4.

Tabel 4. Klimaholdninger 2019. Opinionsbalancer: Uenig minus enig. Procentpoint.

	Dansk klimaindsats uden betydning	Klimahysteri over gevind	Klimaafgift på oksekød	(N)
Kvinde	+23	+12	-11	2922
Mand	-7	-2	-25	2933
18-19 år	+38	+39	+11	295
20-24	+21	+28	+9	428
25-29	+15	+17	+8	500
30-39	+20	+19	-6	935
40-49	+7	+1	-25	1230
50-59	+2	-4	-30	983
60-65	0	-1	-30	659
66 år +	-15	-19	-40	826

Spm. (1) ”Lige-gyldigt hvad vi gør for klimaet i Danmark, så betyder det ikke noget i det store billede”

(2) ”Klimahysteriet er gået over gevind”. (3) ”Der bør indføres klimaafgift på oksekød”

Man kan måske sige, at de to spørgsmål måler slags en ”klimakynisme”, hvor man anlægger en ”realistisk” distance eller fralægger sig medansvar. Denne retorik har dårlig appel til unge. Aldersmæssigt varierer opinionsbalancerne fra hhv. +38 og +39 blandt 18-19-årige til hhv. -15 og -19 i gruppen 66 år+. Det kan minde om aldersforskellene på udgiftsspørgsmålet i 1979. Navnlig på det første spørgsmål om betydningen af en dansk indsats er der også en markant forskel på kvinder og mænd. Samme mønster finder vi på spørgsmålet ”Der bør indføres klimaafgift på oksekød”. Her er der flere enige end uenige i aldersgrupperne under 30, men massiv modstand hos de ældre. De unge tror øjensynligt mere på, at indsats nytter – og på, at deres egne handlinger har betydning. Det giver lidt indtryk af bevægelse og identitet, der kan minde om 1970’erne.

I øvrigt viser 2019-undersøgelsen, at der ikke er så mange klimabenægttere i Danmark. På spørgsmålet ”Snakken om menneskeskabte klimaproblemer er vildt overdreven” svarede 8 pct. ”helt enig” og 13 pct. ”delvis enig”. 53 pct. var uenige – de fleste ”helt uenige”. Folk er heller ikke afvisende over for klimaafgift på flyrejser (45 pct. enige, 25 pct. uenige) – tallene er næsten ens i alle aldersgrupper – mens klimaafgift på oksekød overskrider grænsen for flertallet: 26 pct. enige, 45 pct. uenige.

6. Konklusion

De miljøpolitiske holdninger er ikke entydigt gået mod stærkere miljøbevidsthed, og de svinger med de økonomiske konjunkturer. Det gælder specielt afvejningen i forhold til væksthensyn og erhvervslivets konkurrenceevne. Det absolutte lavpunkt, hvad angår det sidste, var 2011. Krisen var ualmindeligt dyb, krisebevidstheden stærk, og der var udbredt skepsis over for tiltag, der kunne skade væksten og især virksomhedernes konkurrenceevne.

Faldet i 2001 var af en anden karakter. Det var en del af en international trend. Og så var det koncentreret om betalingsviljen. Antagelser om, at de borgerlige partier – navnlig Venstre – kunne have mobiliseret egne vælgere, finder ringe støtte. I den udstrækning, faldet har indenlandske forklaringer, er den mest plausible forklaring nok, at mange vælgere havde fået rigeligt af miljøpolitik, navnlig på omkostningssiden. Det synes navnlig at være sådanne kort- og mellemsigtede økonomiske og politiske faktorer, der kan forklare udviklingen i holdninger.

Miljømobiliseringen kunne i 1979 aflæses i en markant generationseffekt, men den er i bogstaveligste forstand ved at dø ud i 2019. Til gengæld kan der i 2019 spores en generationsforskel og en mobiliseringseffekt på *udvalgte* områder: Følelsen af, at det betyder noget, hvad Danmark gør på klimaområdet; afvisningen af ”klimahysteri” – og accepten af afgift på oksekød. Her minder aldersforskellene lidt om 1979-tallene.

Endelig er det et afgørende træk, at holdningerne i Danmark stort set ikke trækker skel mellem arbejdere og funktionærer – og mellem offentligt og pri-

vat ansatte. En plausibel forklaring er, at centrum-venstre partierne var hurtige til at gribe miljødagsordenen og formulere den mere som et spørgsmål om bæredygtig vækst end et spørgsmål om nulvækst.

Noter

1. Kilde: 1979: Forenings- og samfundslivet i Danmark. Survey (besøg,SFI) til projektet Den politiske beslutningsproces, Aarhus Universitet. 2015: GRIP-projektet, Aalborg Universitet. Survey 2015 (panel,YouGov). Begge nationalt repræsentative stikprøver (18-70 år), N hhv. 1858 og 4048.
2. Undersøgelse af forf./Ugebladet Mandag Morgen. Data indsamlet 9.-16. okt. 2003 på AIM telebus (N=558). Ikke medtaget i figur 2, der primært viser data fra Valgundersøgelserne.
3. I 2019 formulerede bl.a. Dansk Industri et standpunkt, de borgerlige partier havde overset: At klimaindsatsen måtte prioriteres over velfærden (Børsen, 13.11.2019, pp. 16-17). [Det er så god en illustration, fordi det pludselig illustrerer en mulig ny position og dermed betydningen af, hvordan politiske aktører definerer problemet/framer issues]
4. For 2019 har vi kun YouGov data. I 2011 var YouGov-tallene for socialdemokratisk ejerskab lavere end valgprojektets. Derfor er det sandsynligt, at YouGov's tal for 2019 underdriver det socialdemokratiske ejerskab. Men 2019-tallene er lavere end de tilsvarende tal for 2011, så det synes sikkert, at det er gået tilbage.

Referencer

- Dunlap, Riley E. (2008). "The New Environmental Paradigm: From Marginality to Worldwide Use", *The Journal of Environmental Education*, vol. 40 (1), 3-18.
- Goul Andersen, Jørgen (2016). "Miljøpolitisk tilbage-slag i 2011", pp. 162-172 i Jørgen Goul Andersen & Ditte Shamshiri-Petersen, red., *Fra krisevalg til jord-skredsvalg. Vælgere på vandring 2011-2015*. København: Frydenlund Academic.
- Goul Andersen, Jørgen (1991). "Dansk identitet og dansk økonomi", pp. 17-30 in *Dansk Kultur og Identitet som Økonomisk og Politisk Kraft*. København: Det danske Kulturinstitut.
- Goul Andersen, Jørgen (1990). "Denmark: Environmental Conflict and the "Greening" of the Labour Movement" *Scandinavian Political Studies* vol.13 (2), pp.185-210.
- Goul Andersen, Jørgen (1988). "Miljøpolitiske skillelinjer i Danmark", *Politica*, vol.20 (4), pp. 393-413.
- Goul Andersen, Jørgen & Christian Albrekt Larsen (2020). *Velfærdsvalget 2019 og danskernes velfærdsholdninger gennem 50 år* (Manuskript; arbejdstitel).
- Hansen, Kasper Møller & Rune Stubager (2017). "Folketingsvalget 2015 – oprør fra udkanten", pp. 21-40 i Kasper Møller Hansen & Rune Stubager, red., *Oprør fra udkanten. Folketingsvalget 2015*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Inglehart, Ronald (1971). "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies", *American Political Science Review*, Vol. 65 (4), pp. 991-1017.
- Jacques, Peter J., Riley E. Dunlap & Mark Freeman (2008). "The organization of denial: Conservative think tanks and environmental skepticism", *Environmental Politics*, vol. 17 (3), 349-385.
- Meadows, Donella H., Dennis L. Meadows, Jørgen Randers & William W. Behrens III, eds. (1972). *The Limits to Growth*. New York: Universe Books.
- NOAH (1970). *Nogle oplysninger om den jord, vi sammen lever på*. København: NOAH.
- Stockdale, Jerry (1989). "Pro-growth, limits to growth, and a sustainable development hypothesis", *Society and Natural Resources*, vol. 2 (1), 163-176.
- Svensson, Palle & Lise Togeby (1986). *Politisk opbrud. De nye mellemlags græsrodsdeltagelse: Årsager og konsekvenser belyst ved en ungdomsundersøgelse*. Aarhus: Forlaget Politica.